

„Aki meg akarja nyerni a háborút. . .”

Béke-előkészítés Romániában a második világháború idején *

„Aki meg akarja nyerni a háborút, annak elő kell készítenie a békét.” Ez lehetne a mottója a bukaresti Katonai Kiadó gondozásában 2006-ban megjelent kötetnek, amely a román béke-előkészítő tevékenységet koordináló úgynevezett Béke Iroda 1942–1944-es működése során keletkezett huszonhét fontos dokumentumát adja közre.

A könyvet gondozó Petre Otu hadtörténész bevezető tanulmányában egyebek mellett megállapítja: a román történeti kutatás 1989 előtt – ideológiai okokból – a második világháború időszakát tekintve szinte kizárólag a román hadsereg 1944. augusztus 23.–1945. május 12. közötti nyugati, Hitler-ellenes hadjáratával foglalkozott. Megjelent ugyan néhány könyv Románia részvételéről az 1946-os párizsi békekonferencián, de nem volt szabad érinteni például a Szovjetunió által 1940-ben bekebelezett, majd 1941-ben visszafoglalt Besszarábia és Észak-Bukovina, vagy a nyugati román emigráció problémakörét. 1989 után a román történészek a korszak „fehér foltjainak” eltüntetésén fáradoztak: előtérbe került Románia megcsonkítása 1940 nyarán, a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás, Ion Antonescu államvezető és a vaskardisták kapcsolata, az 1944. augusztus 23-i átállás előkészítése, az átállás kül- és belpolitikai következményeinek kérdése. E témakörökben, valamint a párizsi békekonferencián való román részvételt illetően ezenkívül számos visszaemlékezés és dokumentumkötet is megjelent az utóbbi években – írja a szerző.

A fentiekhez hozzáfűzhetjük, hogy a korszak megítélése az 1989 előtti évtizedekben sem volt egységes, és a mindenkori politikai-ideológiai elvárások szerint alakult. Az 1940–1944 között regnáló bukaresti rezsim névadója és első embere, Ion Antonescu marsall, államvezető („*conducător*”) az ötvenes, hatvanas években háborús bűnösnek, a nemzeti érdekek elárulójának számított. A hetvenes évektől kezdve azonban Antonescu egyfajta „fél-rehabilitációjáról” beszélhetünk. Ennek magyarázatát az elsődlegesen a Nicolae Ceaușescu pártfőtitkár nevéhez köthető román nacionalista fordulatban, valamint az ezzel összefüggő, de valamivel korábban elkezdődött folyamatban: a Moszkvától való fokozatos eltávolodás politikájában kereshetjük.¹ A történetírás politikai legitimáló és uralmi eszközzé degradálódott a pártfőtitkár kezében, aki ezáltal is igyekezett felkorbácsolni a románok nemzeti érzéseit. A nyolcvanas évtized Romániájában a „történelmi nacionalista” diskurzus egyik legfőbb jellemzőjévé a magyarellenesség vált, és – ezzel összefüggésben – a témánkhöz kapcsolódó 1940–1944 közötti korszak lett a ro-

* Petre Otu (szerk.): *Pacea de mâine. Documente ale Comisiei constituite în vederea pregătirii conferinței de pace de după cel de-al doilea război mondial (1942–1944)*. Editura Militară, Bukarest, 2006. 354 p.

¹ Lucian Boia: *Istorie și mit în conștiința românească*. Humanitas, Bukarest, 2005. 134., 367–368.

mán történetírás egyik kedvelt kutatási területe. A megjelent írások többsége élesen elítélte a „fasiszta bécsi diktátumot” és az észak-erdélyi „horthysta-fasiszta terror” „gaztetteit”, a tárgyilagosság, a saját múlttal való szembenézés leghalványabb kísérlete nélkül.

A rendszerváltást követő évtizedben a román történészek körében újból előtérbe került a marsall megosztó személye: sokan nemzeti hősnak, mások ismét háborús bűnösnek nevezték. Az első irányzat képviselői voltak többen. Kedvenc témáik közé még mindig (vagy újból) a „mindenkor egységes nemzeti román állam” és az összrománság politikai egységéért folytatott évszázados harc tartozott;² ezáltal Antonescut is könnyedén elhelyezhették egyfajta tragikus hősként a „nemzet nagyjai” között.

Ezzel egy időben, a kilencvenes években fokozatosan kezdtek megnyílni a kutatók előtt az addig jórészt elzárt romániai levéltárak, s egyre több – addig csak a „kivételezettek” számára megtekinthető – iratanyag vált ismertté az 1940–1944 közötti korszakból is. Ennek eredményeként az elmúlt években számos olyan román dokumentumkötet, forráspublikáció látott napvilágot, amelyek nyomán az eddigieknél jóval árnyaltabban értékelhető az Antonescu-rezsim kül- és belpolitikája. E fontos publikációk³ sorába illeszkedik a Petre Otu által gondozott kötet is, hiszen, mint a bevezetőben olvashatjuk, a második világháború alatti román béke-előkészítéssel – bár a levéltári dokumentumok fennmaradtak – a kutatók kevésbé foglalkoztak.

A rövid historiográfiai felvezetés után Otu felvázolja Románia helyzetének alakulását a második világháború éveiben. Nyomon követi a folyamatot, amelynek során az ország feladta a kezdeti semlegességét, valamint a két világháború közötti időszakra jellemző angol- és franciabarárságát, és igen gyorsan beilleszkedett a német érdekszférába. Nagy áldozatokat vállalva részt vett Németország oldalán a szovjetellenes háborúban, majd az 1944. augusztus 23-i átállást követően a szövetségesek oldalán harcolta végig a háborút. A szerző arra a következtetésre jut, hogy 1939–1940-ben Románia lehetőségei igen beszűkültek, és lényegében két totalitárius állam: a Szovjetunió és Németország között kellett választania. Ebben a helyzetben Németország jelentette sokak szemében a „kisebbik rosszat”, annál is inkább, mivel a Szovjetunió 1940 júniusában agresszíven lépett fel Romániával szemben: megszállta Besszarábiát és Észak-Bukovinát. A Harmadik Birodalommal való szövetség azonban igen aszimmetrikus volt, hiszen Románia alárendelt szerepet játszott. A sztálingrádi vereség időpontjáig a német–román kétoldalú viszony ennek ellenére együttműködő volt. Otu megállapítása szerint ezután a németek – bár a két ország vezetése továbbra is a szövetség fenntartására törekedett – növekvő

² Lásd Constantin IORDACHI–Marius TURDA: Politikai megbékélés versus történeti diskurzus: az 1989–1999 közötti román történetírás Magyarország-percepciója. *Regio*, 2000/2. 136.

³ Külön kiemeljük a Ion Antonescu kormányzása idején keletkezett minisztertanácsi jegyzőkönyveket közreadó sorozatot. Lásd Marcel-Dumitru CIUCĂ (szerk.): *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*. Vol. I–XI. Arhivele Naționale ale României, Bukarest, 1997–2008.

bizalmatlansággal, gyanakvással, nemegyszer megvetéssel tekintettek a románokra, mivel őket tartották a csatavesztés fő felelőseinek.

A román béke-előkészítés kezdetei 1939 októberére, az ország semlegeségének időszakára tehető, amikor is sokakban élt a megalapozatlan remény, hogy a nemrég kirobbant háborút rövid időn belül sikerül lezárni egy békekonferencia keretében. A bukaresti kormány bizottságot hozott létre, amelynek feladata a békekonferenciával kapcsolatos kérdések tanulmányozása, valamint a dokumentáció összegyűjtése volt. A felkészülés alapelveit Vespasian V. Pella ismertette 1940 márciusában. Legfőbb célja az ország területi egységének a megőrzése volt, és úgy vélte, hogy országa elkerülheti a háborút. A kisebbségi kérdés „megoldása” végett mérlegelte a lakosságcsere lehetőségét, továbbá elképzelhetőnek tartotta, hogy Európa és a világ újrendezése során a föderalista elvek győzedelmeskednek majd. Otu értékelése szerint a program elméleti és szervezési szempontból jórészt megelőlegezte az 1942 nyarán hozott hasonló intézkedéseket, Pella munkájára ugyanis a megváltozott körülmények között is igényt tartottak.

Németország térnyerése 1940 tavaszán, majd Nagy-Románia szétesése egy időre szüneteltette a román előkészületeket, a közeli béke perspektívája egyébként is szertefoszlott. A keleti hadszíntér megnyitása után azonban Bukarestben ismét felvetődött a jövőbeni békekonferenciára való felkészülés gondolata, ezért létrehoztak egy különleges irodát. Élére a tapasztalt román diplomata, Vasile Stoica került, aki gyakorlatilag 1944-ig irányította a háttérből a román béke-előkészítést, de fontos szerepet töltött be az átállás után is.

Otu joggal szentel több mint egy oldalt az életpálya ismertetésének, hiszen Stoica a 20. századi román diplomácia egyik kiemelkedő alakja, a román nemzeti érdekek elhivatott védelmezője volt. Nagyszeben mellett, az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén született 1889-ben (?) – Otu szerint 1881-ben –, és Budapesten, Párizsban majd Bukarestben járt egyetemre. (A szerző nem említi, hogy Stoica az 1910-es évek elején az Eötvös Kollégium ösztöndíjasa volt.) 1914 őszén átszökött Romániába, felvette a román állampolgárságot, majd 1916-ban beállt önkéntesnek. Technikai szakértőként tagja lett az 1919-es párizsi békekonferencia román küldöttségének. A két világháború között hol követként tevékenykedett különböző fővárosokban, hol pedig a bukaresti külügyminisztérium apparátusában dolgozott. (Baranyai Zoltán genfi követségi titkár szerint, aki még Eötvös-kollégista korából ismerte, a román külügyminisztérium politikai osztályán Stoica volt az „erdélyi specialista”: ő kísérte figyelemmel Magyarország Románia elleni tevékenységét, s ő irányította a Magyarország felé kifejtett román propagandát.)⁴ Részt vett az 1946-os párizsi békekonferencián. 1947-ben visszahívták hágai követi posztjáról, majd félreállították. 1972-ben (más adatok szerint 1974-ben) halt meg.

⁴ Baranyai Zoltán jelentése. Genf, 1928. január 12. Magyar Országos Levéltár. Külügyminisztérium. Politikai osztály iratai (K63). 245. cs. 1936-27/4. tétel. 101.

Stoica alkalmasságához nem férhetett kétség: 14 idegen nyelvet ismert, több évtizedes diplomáciai tapasztalattal és kiterjedt külföldi kapcsolatokkal rendelkezett. Ráadásul jól ismerte a magyarországi és az erdélyi viszonyokat, ami lényeges szempont, hiszen a román béke-előkészítő tevékenység fő témája az erdélyi kérdés volt. 1941-es beiktatását követően munkatervet dolgozott ki, és részletes etnikai térképek elkészítését szorgalmazta. 1942 márciusában javaslatot tett a román béke-előkészítő munka teljes szervezeti megújítására, mivel az addigi keretekkel elégedetlen volt: a szakemberek tevékenységét összehangolatlanak tartotta, és – mint látni fogjuk – úgy vélte, munkáik színvonala nem felel meg a „nyugati” elvárásoknak. Egy nyolc részlegből álló elemző és dokumentációs központ felállítását kezdeményezte, amelynek élén elismert, az angolszász és a német mentalitást jól ismerő, tapasztalt szakember áll majd.

Részben ezt az elképzelést tükrözte az ország „második embere”, Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes s egyben külügyminiszter által 1942 júniusában végrehajtott gyökeres szervezeti átalakítás, amelynek eredményeként létrejött a Béke Iroda.⁵ Ezen belül több részleg (szekció) alakult (politikai, történelmi, sajtó és propaganda, jogi, etnikai-biológiai és statisztikai-gazdasági-pénzügyi), mindegyiknek az élén egy-egy elnök állt. Az Iroda tevékenységét „technikai titkárság” hangolta össze, ezt Vasile Stoica vezette. A legfőbb irányítás jogát azonban Mihai Antonescu saját magának tartotta fenn. 1942 nyarán intenzív munka folyt a különböző részlegekben; a megbeszélések során elsősorban a román béke-előkészítés elvi alapjait igyekeztek tisztázni, de vitáztak a gyakorlati teendőkről is. Alig néhány hét elteltével azonban, augusztus folyamán, Antonescu újabb szervezeti átalakítást hajtott végre, mivel egyrészt hiányolta a konkrét eredményeket, másrészt rossz néven vette a viták során hol burkoltan, hol nyíltabban megnyilvánuló kritikát. A szekciók helyébe négy „csoportot” állított. Ezek a következők voltak: dokumentációs, technikai, a külügyminisztérium irattárában található iratanyagot tanulmányozó, valamint az Erdélyre vonatkozó dokumentációt elemző csoport. Az új felállásban is fontos szerepet töltött be Stoica, akárcsak közeli munkatársai: Ion Christu, Gheorghe Davidescu, Zenovie Păcleșeanu vagy Ion Chinezu.

Az addig német győzelemmel számoló Mihai Antonescu által irányított Béke Iroda tevékenységében törést hozott az 1942. őszi sztálingrádi vereség. A munka sokat veszített intenzitásából, magát Antonescut pedig elsősorban a kezdődő béketapogatásai kötötték le. 1943 tavaszán némileg felélénkült a munka, majd ősszel és 1944 első felében változó intenzitással folytatódott, annak ellenére, hogy – Otu kutatásai szerint – a Béke Iroda 1943. augusztus 26-án tartotta utolsó ülését.

1944 májusában-júniusában végletesen megromlott a viszony Mihai Antonescu és Vasile Stoica között. A kettejük közötti levélváltás nemcsak a két,

⁵ A Béke Irodáról lásd L. BALOGH BÉNI: Az Antonescu-rezsim békeelképzelései 1940–1944 között. *Századok*, 2007/1. 23–26. (A tanulmány megírásakor még nem állt a szerző rendelkezésére Petre Otu dokumentumkötete.)

egymástól eltérő habitusú és világnézetű személy közötti elvi nézetkülönbségeket dokumentálja, hanem a Béke Irodán belüli hatásköri villongásokat is. Stoica a külügyminiszter szemére vetette, hogy nem biztosította a béke-előkészítés egységes vezetését, és nem nevezte ki őt hivatalosan is az Iroda élére. Ingerült válaszában Antonescu büntetéssel fenyegette meg a beosztottját, és kétségbe vonta vezetői képességeit, illetve presztízsét. Ami az elvi különbségeket illeti, Stoica már 1943 augusztusában papírra vetette, hogy Németország és szövetségesei nem nyerhetik meg a háborút, és (Antonescu véleményével ellentétben) kompromisszumos béke sem lehetséges; így Románia a vesztes országok sorában foglal majd helyet. A területi kérdések sorában az 1940-ben Bulgáriához került Dél-Dobrudzsa visszatérését Stoica nem tartotta reálisnak. Besszarábia és Észak-Bukovina újbóli szovjet bekebelezését egy gyorsan végrehajtott népességcserével vélte megelőzhetőnek, hatástalanítva ezzel a szovjetek esetleges etnikai alapú érvelését. Valószínűnek tartotta, hogy a Szovjetunió hozzájárul majd egész Erdély Romániához csatlósához, cserébe Bukarest nagyobb engedékenységeért Besszarábia ügyében.⁶

Az 1944. augusztus 23-i fordulattal végleg okafogyottá vált a Béke Iroda működése. Otu értékelése szerint annak ellenére, hogy a Romániával megkötött béke végül teljesen eltért attól, aminek előkészítésén a román szakértők és diplomaták több mint két évig fáradoztak, a munka nem volt hiábavaló. Amellett, hogy a mai történészek számára felbecsülhetetlen értékű az Iroda működése során keletkezett iratanyag, a dokumentációt az 1946-os párizsi békekonferencián is felhasználták, különösen az Észak-Erdélyre vonatkozó részét. Az Iroda megbízásából neves történészek – mint például Gheorghe I. Brătianu – olyan műveket alkottak, amelyeket ma is számon tart és nagyra becsül a román történetírás.

A tanulmány befejező részében Petre Otu felvázolja az 1944. augusztus 23-a utáni béke-előkészületeket. Erre nem térek ki részletesen, mivel magyar nyelvű összefoglaló is olvasható már a témakörben.⁷ Mindössze annyit említek, hogy 1945 áprilisában Gheorghe Tătărescu külügyminiszter – számolva a realitásokkal – amellett foglalt állást, hogy Románia ne vesse fel a békekonferencián Besszarábia kérdését, hanem minden erejével Észak-Erdély visszaszerzésére törekedjen.

Összefoglalásképpen Otu leszögezi: a román politikai elitet a második világháború idején élénken foglalkoztatták a békeperspektívák, és jelentős – de sokszor nem kellőképpen összehangolt – szellemi, anyagi erőfeszítéseket tett azok feltérképezésére. A semlegesség időszakában a román béke-elők-

⁶ Stoica – sok más román szakértőhöz vagy politikushoz hasonlóan – a magyar–román konfliktus egyetlen megoldásának az etnikai határok kialakítását tekintette. 1941-ben készült lakosságcsere-tervezetét Olti Ágoston ismertette. Lásd L. BALOGH Béni–OLTÍ Ágoston: A román–magyar lakosságcsere kérdése 1940–1947 között. *Kisebbségkutatás*, 2006/4. 614–615.

⁷ OLTÍ Ágoston: A Román Béke-előkészítő Bizottság tevékenysége (1944–1946). *Századok*, 2007/1. 29–55.; Uő.: A Román Külügyminisztérium béke-előkészítő tevékenysége. A román Béke-előkészítő Bizottság irataiból. *Múltunk*, 2007/4. 18–54.

szító tevékenység fő célja az ország területi épségének a megőrzése, a bécsi döntés után pedig a területi integritás helyreállítása volt. Az 1944. augusztus 23-i átállást követően sokkal világosabb szempontrendszer alapján folyt a munka, mint azelőtt, és a személyi folytonosságot is biztosították.

Petre Otu tanulmánya érzelmektől mentes, tárgyilagos hangvételű, állításait a legtöbbször levéltári kutatásokra alapozza. Témája jellegéből adódóan természetesen, hogy a romániai levéltárak dokumentumait kutatta fel, és szakirodalmi hivatkozásai is elsősorban román nyelvűek. Ez viszont azt eredményezi, hogy néhány megállapítása nem kellőképpen árnyalt, ugyanis hiányzik az összehasonlítási alap, a „másik fél” nézőpontja. A második bécsi döntésről szólva a szerző például idézőjelbe teszi a „döntőbíráskodás” szót, és megjegyzi: a valóságban diktátumról van szó, s a román történetírás ezt a kifejezést használja (7.). Nem fűzi hozzá, hogy a magyar történetírás viszont a „döntőbíráskodás” szóval írja le az 1940. augusztus 30-i eseményt. Egy másik helyen (23.) megállapítja: a román–magyar viszony a vizsgált időszakban maximálisan feszült volt, s ennek fő oka az észak-erdélyi románokkal szembeni kemény magyar bánásmód. Ezt azzal egészíthetjük ki, hogy a dél-erdélyi magyarokkal való román bánásmód hasonlóan kemény volt, s a két kormány 1940–1944 között mindvégig a kölcsönösségen alapuló nemzetiiségi politika elvét alkalmazta. A 26. oldalon ezt olvashatjuk: 1942 júniusában a magyar kormány német–olasz vizsgálatot kért Észak-Erdélyben (valójában: Dél-Erdélyben), arra hivatkozva, hogy a román hatóságok rekvirálnak. Árnyalva a kijelentést: valós sérelemről volt szó, ugyanis 1942. június 7-én a román közellátási minisztérium bizalmas rendeletet adott ki, amelynek alapján a magyar nemzetiségű személyektől az egész ország területén el kellett kobozni a összes gabona- és lisztkészletet. Mindettől függetlenül az adatgazdag, a témában úttörő jellegű összefoglaló hasznos eligazítást nyújt az olvasónak a könyvben közölt dokumentumok értelmezéséhez.

*

Az összesen mintegy háromszáz oldalnyi, szám szerint huszonhét dokumentum az 1942. június 16. és 1944. május 26. közötti időszakban keletkezett. Közülük huszonnégy a bukaresti Román Nemzeti Történelmi Központi Levéltár, három pedig a Katonai Levéltár fondjaiból való. Túlnyomó részük a Béke Iroda különböző szekcióinak üléseiről felvett, többnyire terjedelmes jegyzőkönyveket tartalmazza, de találkozhatunk néhány rövidebb feljegyzéssel, előterjesztéssel is. Az iratok sorrendje a keletkezés dátumát követi. A kötetet névmutató zárja.

A dokumentumokat tanulmányozva a magyar olvasó első gondolata az lehet, hogy a téma román kutatói szerencsésebb helyzetben vannak magyar társaiknál. A második világháború alatti béke-előkészítés román anyaga ugyanis szinte hiánytalanul megvan a levéltárakban, míg a magyar csak töredékesen maradt fenn. Az 1942 végén, 1943 elején körvonalazódó magyar

békefelkészülés során ugyanis angolszász győzelemmel és német vereséggel számoltak, így az összegyűjtött iratanyag nagy részét a megszálló német csapatok megérkezése előtt megsemmisítették.⁸

A kötetben közölt iratok amellét, hogy hitelesen dokumentálják a Béke Iroda mintegy kétéves tevékenységét, a korabeli román politikai és szellemi elit gondolkodásmódjába, mentalitásába is betekintést nyújtanak. Különösen a jegyzőkönyvek fontosak ebből a szempontból, hiszen – mivel a szekciouléseken elhangzottakat nem a nyilvánosságnak szánták – feltételezhető, hogy a felszólalók, az egymással vitázók őszintébben adtak hangot véleményüknek „egymás között”, mint egyébként tették volna. Ezért is tűnik meglepőnek a saját propagandája csapdájába esett Mihai Antonescu állandó pózolósa hallgatósága s a „történelem” előtt, a hosszú beszédeiből áradó öntömjenezés. A jegyzőkönyvekből nem derül ki, de más források utalnak rá, hogy szövegeivel gyakran keltett derűtséget ismerősei és munkatársai körében, akik közül sokan nem kedvelték vagy nem vették komolyan őt.⁹

Olvasás közben érdemes figyelni, hogy miként vélekedtek rólunk, magyarokról a korabeli román politikai és szellemi elit tagjai, és milyen „Magyarország-kép” élt bennük. A tükrör, amelyet élénk tartottak, a legkevésbé sem az előnyös oldalunkat mutatta. Mihai Antonescu megnyilatkozásait sajátos kettősség jellemezte. A kötetben fellelhető beszédeiben, hozzászólásaiban egyrészt igen gyakran ragadtatta magát durva magyarelles kirohánásokra, másrészt állandó elismeréssel illette a magyar propagandát és a magyar békefelkészülést. 1942. augusztus 19-én keserűen fakadt ki: Románia még mindig nem tanult semmit azokból a leckéből, melyeket a történelem során Magyarországtól kapott. A románokra nézve megalázónak tartotta, hogy egy hétmillió népi – a magyar – uralja Délkelet-Európa történelmét „az igazság ellenében, a jog ellenében; a becsület ellenében; a diplomácia dialektikája által valaha is elképzelhetőnek tartott legálmokabb módszereket használva; még most sem ébredünk föl?” (297.). Ugyanitt kifejtette: Magyarország az 1919-es párizsi békekonferencián a legtokéletesebb dokumentációs anyaggal jelent meg, minden megoldásra felkészült, s a kész anyagot most már csak át kell alakítania. Véleménye szerint e dokumentáció az igazság cinikus és „ördögi” meghamisításán alapult, és a magyarok olyan eszközöket alkalmaztak, amelyek egy felelőtlen gyermek etikáját is megszégyenítik. (319.)

Pamfil Șeicaru, az Antonescu-rezsim által támogatott *Curentul* című bukaresti napilap főszerkesztője is gyakori kirohánásokat intézett a magyarok ellen. 1942 júniusában nem kizárt, hogy valós veszélyre figyelmeztette társait. Személyes tapasztalataira hivatkozva ugyanis elmondta: a dél-erdélyi román parasztság körében olyan nagy a felháborodás az észak-erdélyi nemzetársaikkal való magyar bánásmód hírei nyomán, hogy félő, a romániai magyarokon állnak véres bosszút. (178–179.)

⁸ Lásd ROMSICS Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 33.

⁹ Mioara ANTON: *Propagandă și război. Campania din est 1941–1944*. Tritonic, Bukarest, 2007. 12., 341.

Valeriu Pop, a román külügyminisztérium „magyar ügyekért” felelős beosztottja gyakorlatias hozzáállásával tűnt ki. Világos programot vázolt föl, melynek középpontjában – a többi elképzeléshez hasonlóan – az erdélyi kérdés, valamint a magyar–román viszony állt. Kiindulópontja, hogy a romániség küldetését nem lehet elválasztani „a Kárpátok természetes várától”, azaz Erdélytől. A kérdés történelmi vonatkozásait illetően be kell bizonyítani, hogy Erdély csak 1867–1918 között, tehát mindössze 51 évig tartozott Magyarországhoz, így az ezeréves Nagy-Magyarország tézise hamis. A jelenre vonatkozóan azt kell hangsúlyozni, hogy a második bécsi döntés elvesztette érvényességét, mivel a magyar fél nem tartotta be vállalt kötelezettségeit, és minden téren elnyomja az észak-erdélyi románokat. Hangsúlyozta, hogy fel kell készülni a jövőbeni lakosságcserére eshetőségére is. (136–142.)

Az 1942 nyarán lefolyt viták, megbeszélések számos résztvevője – Mihai Antonescuhoz hasonlóan – attól félt, hogy Magyarország jóval előbbre tart Romániánál a béke-előkészítésben. Silviu Dragomir történész, volt kisebbségi miniszter „fájdalommal” állapította meg, hogy „...a magyarok mögött vagyunk. A magyarok néhány intézménnyel, több mint 600 000 cédulával [rendelkeznek],¹⁰ és nekünk nincs egy intézményünk, egy cédulánk, egy gyűjteményünk sem. Semmire sem megyünk rendszer nélkül.” (155.) A lemaradást csak módszeres adatgyűjtőmunkával lehet behozni. Zenovie Păcleșeanu, a propagandaminisztérium befolyásos munkatársa ezzel szemben úgy vélte, nagyon nehéz fél vagy akár egy év alatt elvégezni azt, „amit a magyarok 20 évig tettek”, s ha el is kezdenék a munkát, fennáll a veszély, hogy kifutnak az időből. (156.) Ion Nistor történész, egykori miniszter a magyarok felkészülésére, illetve propagandájára utalva elmondta: „Mindaz, amit most tesznek a magyarok, egy olyan rendszer része, amit ezer éve alkalmaznak. [...] Nehéz egy olyan tudományos és politikai rendszer ellen küzdeni, amit olyan régóta működtetnek a magyarok.” Ezzel valami „erősebbet” kell szembeállítani: „...nekünk megvan az ősrégi etnikai alapunk, megvannak a természetes jogaink, megvan az életerőnk... Mi meg tudjuk mutatni, hogy Corvin Mátyás román, hogy az ő idejében volt a legragyogóbb korszak. Meg fogjuk mutatni, hogy ott, a magyaroknál egy jobbágynépeség él. Könnyű megtalálni a saját álláspontunkat ezekben a kérdésekben az ellenük folytatott harcunk során.” (158.) Dragomir szerint azonban nem propagandára lenne szükség (161.), és Stoica is kijelentette: objektívnek kell lenni. (163.) Utóbbi szerint a megírandó művekben „nincs mit keresniük a nacionalista túlzásoknak”, mivel a munkákat nem propaganda céljából, hanem saját okulásukra fogják készíteni. Azon a véleményen volt, hogy nem

¹⁰ Az 1924-ben létrehozott Magyar Szociográfiai Intézet és a két évvel későbbi alapítású Magyar Államtudományi Intézet cédulakatalógusai – a jól szervezett, intenzív adatgyűjtő munkának köszönhetően – 1930-ban mintegy 900 000 cédulát tartalmaztak (ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*. Osiris, 2005. Budapest, 231.). Az Államtudományi Intézet a harmincas évek közepére már rendkívül gazdag és korszerű, az „utódállamokra” vonatkozó nyilvántartásokkal, adatgyűjteményekkel rendelkezett (RÓNAI András: *Térképezett történelem*. Magvető Kiadó, Budapest, 1989. 130., 134.).

kell minden esetben a románok történelmi jogaira hivatkozni, mert ez az érvelés könnyebben cáfolható, hanem földrajzi, etnikai érveket kell felhozni, „és ezen realitások segítségével bizonyítsuk be jogainkat erre a földre [Erdélyre]”. (164–165.)

A propaganda *versus* tudományosság vita végére Mihai Antonescu tett pontot a már idézett, 1942. augusztus 19-i beszédében. Kijelentette, hogy brosúrákra és politikai propagandaművekre van szüksége. „Nem kívánok eltérni a tudományos igazságtól, [...] de a tudományos adatok és a véget nem érő kutatások rabságában sem lehetek. [...] Praktikusan és azonnal nekem az kell, hogy legyenek megoldva a fő kérdések... Ezeken dolgozom.” (323.) Stoica három hónappal későbbi feljegyzésében arról számolt be, hogy 33 befejezett és 37 folyamatban lévő munkájuk van, ezenkívül 55–60-nak a megírását tervezik. Az elkészült művek többségének színvonalával elégedetlen volt. „Mindazonáltal majdnem az összeset felül kell vizsgálni és sok helyen ki kell egészíteni vagy javítani, mivel a szerzők érvei nem mindig egyeztethetők össze a nyugati és főleg a politikai-diplomáciai mentalitással. Ez nagy munka; remélem azonban, hogy jól elvégzem.” (338.) Reményei, úgy tűnik, csak részben teljesültek, mert 1944. májusi beszámolójában ismét arra panaszkodott, hogy az elkészült munkák – formájukat és érvrendszerüket tekintve – nem mindig elfogadhatók a nyugati, főleg az angolszász világ számára.

Az ismertetett munkát nemcsak történészeknek, de a második világháború vagy a 20. századi magyar–román kapcsolatok iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönségnek is jó szívvel ajánlhatom. Sajnos, kevés az esély arra, hogy a magyarországi érdeklődő kézbe vehesse a kötetet, hiszen még a szomszédos ország könyvesboltjaiban is csak elvétve lehet/lehetett megvásárolni, a kivásztott néhány romániai könyvtár internetes keresőjében pedig nem találtam.

L. Balogh Béni

Lenin és a leninizmus^{*}

Ha Nyugat-Európában egy szerző könyvet ír Leninről, amelyben nem az unalomig ismert gyalázkodó szlogeneket használva fejtegeti témáját, hanem a megértést szolgáló gondos elemzésekre alapozva, senkinek sem jutna az eszébe bátorságról beszélni. Hazánkban és jó néhány más országban azonban kifejezett civil kurázsira van szükség ahhoz, hogy egy történész ehhez a témához nyúljon. Annak ellenére is igaz ez, hogy minden valamirevaló történész, és a történetírással mint tudománnyal foglalkozó szerző – Max

^{*} KRAUSZ Tamás: *Lenin. Társadalomelméleti rekonstrukció*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 548 p.